

УДК 811.142'373.7

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.08>

Олеся Лазер-Паньків, канд. філол. наук, доц.
ORCID: 0000-0001-5281-5816
e-mail: o.lazer-pankiv@knu.ua

Наталія Корольова, канд. філол. наук, доц.
ORCID: 0000-0001-5014-5302
e-mail: n.koroliova@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЕМОЦІЙНО-ОЦІННА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙ І ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ В ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ ПАРЕМІЯХ

Представлено результати дослідження давньогрецьких фразеологічних одиниць, які репрезентують емоційно-оцінну характеристику давніми еллінами різних професій і видів діяльності. Було здійснено аналіз 138 фразеологічних одиниць давньогрецької мови, до складу яких входять лексеми семантичного поля "професії та види діяльності" (зокрема, ті, які позначають об'єкт, результат, знаряддя / засіб, місце (професійної) діяльності, а також власні імена людей – представників тієї чи іншої професії, які стали прецедентними). З'ясовано, що найвищу фразеологічну продуктивність мають лексеми семантичних підгруп "музичне мистецтво", "судочинство", "поетичне мистецтво", нижчу – "військова справа", "філософія", "злочинна діяльність", "медицина" і "спорт". Важливо підкреслити, що стрижневі лексеми в аналізованих пареміях не мають у своїй семантиці оцінної складової, натомість у складі фразеологічних одиниць репрезентують соціально закріплену оцінку чи певні соціальні стереотипні уявлення, зумовлені попереднім історичним досвідом та культурними передумовами. Досить часто у фразеологічних одиницях вербалізуються стереотипні уявлення давньогрецької лінгвокультурної спільноти про представників певної професії чи виду діяльності та їхня оцінка залежно від місця їхнього проживання чи походження. Кількісний аналіз фразеологічних одиниць за типом аксіологічної складової виявив значну перевагу паремій із негативною конотацією над позитивно чи нейтрально маркованими одиницями. Професії та види діяльності в давньогрецьких пареміях зазнають оцінної характеристики у двох аспектах: відношення між суб'єктом і діяльністю (відповідність навичок, здібностей суб'єкта діяльності, результативність і користь для суспільства від виконаної роботи) та особистісні характеристики суб'єкта діяльності (реальні чи ті, які асоціюються в етносвідомості із представниками тих чи інших професій і видів діяльності), які впливають на якість і результат виконання роботи (як-от розумові здібності, мовчазність, правдивість, амбітність, жадібність тощо).

Ключові слова: давньогрецька мова, фразеологічні одиниці, професії та види діяльності, емоційно-оцінна характеристика, позитивна / негативна конотація.

Вступ. Антропологічна спрямованість лінгвістичних досліджень визначає підвищений інтерес науковців до фразеологічного фонду мови, який найбільш повно відображає етноспецифіку світосприйняття, світобачення певної лінгвокультурної спільноти та, відповідно, дозволяє розв'язати багату проблем співвідношення мови й культури. У фразеології протягом століть акумулюються об'єктивні знання про навколишній світ, а також фіксуються і передаються "від покоління до покоління культурні установки і стереотипи, еталони та архетипи" [7, с. 81], сформовані в етносвідомості носіїв мови, відтак повною мірою реалізується аксіологічна (оцінна) функція мови [3, с. 441]. Фразеологічні звороти, на думку багатьох учених, "виникають не стільки для того, щоб описати світ, скільки для того, щоб його інтерпретувати, оцінити та виразити до нього суб'єктивне ставлення" [7, с. 81], "не репрезентують нових предметів реальної дійсності, а виражають відношення до вже знайомих" [1, с. 59], тому вони є невичерпним джерелом інформації для дослідження "аксіологічних закономірностей і зафіксованих у мові стратегій оцінювання" [8, с. 75].

У історичних, філософських, культурологічних розвідках, присвячених аналізу ставлення давніх греків до праці загалом і до окремих професій і видів діяльності, дослідники висловлюють різні (деколи навіть кардинально протилежні) погляди (див., зокрема, [9]). З одного боку, аналіз текстів Гомера та Гесіода доводить, що для давніх еллінів будь-яка праця (зокрема і фізична) не вважалася чимось негідним чи ганебним. З іншого боку, у творах істориків і філософів класичного й елліністичного періодів фізична робота визначається виключно як заняття для рабів, а вільні громадяни мають займатися лише інтелектуальними видами діяльності: філософією та політикою. Як аргумент на підтвердження останнього погляду дослідники наводять цитату, яку приписує

Сократу Ксенофонт: καὶ γὰρ αἱ γέ βαυαυσταὶ <τέχνη> καλοῦμεναι καὶ ἐπίρρητοὶ εἶσι καὶ εἰκότως μέντοι πᾶν ἄδοξονται πρὸς τῶν πόλεων (Хен. Оес. 4.2). "Бо ж так звані механічні <ремесла> є ганебними і, звичайно, дуже низько цінуються у містах". Як зазначає К. Вербовен, у давньогрецькому суспільстві оцінка, визнання значення особистості іншими, що виражалось поняттям тімі (що в цьому контексті може перекладатися як "(суспільна) цінність"), були наріжним каменем соціального становища людини, відображали її вплив і авторитет [9, с. 71]. Тому дослідження аксіологічного аспекту давньогрецьких паремій, до складу яких входять лексеми семантичного поля "професії та види діяльності", дозволить виявити особливості емоційно-оцінної характеристики давніми еллінами (професійної) діяльності, окреслити певні стереотипи щодо ролі у давньогрецькому суспільстві представників різних професій, і таким чином доповнити цей фрагмент мовної картини світу носіїв давньогрецької мови.

Методологія дослідження. Метою дослідження є виявлення й аналіз особливостей емоційно-оцінної характеристики різних професій і видів діяльності в давньогрецьких пареміях.

Об'єктом дослідження стали фразеологічні одиниці давньогрецької мови, у яких репрезентовано емоційно-оцінну характеристику професій і видів діяльності. Предметом дослідження стали особливості вербалізації емоційно-оцінної характеристики професій і видів діяльності у фразеологічному фонді давньогрецької мови.

Матеріалом дослідження стали 138 фразеологічних одиниць давньогрецької мови, вибрані методом суцільної вибірки із фразеологічних джерел (див. "Список джерел ілюстративного матеріалу"), одним з компонентів яких є лексеми семантичного поля "професії та види діяльності", зокрема, ті, які позначають об'єкт, результат, знаряддя /

засіб, місце (професійної) діяльності тощо. Аналізувалася також емоційно-оцінна складова паремій, до складу яких входять власні імена людей – представників тієї чи іншої професії, які стали прецедентними та вживаються в пареміях метафорично. До уваги не бралися ФО, які є професійно маркованими, тобто використовуються у професійній комунікації і не містять оцінної семантики.

Дослідження проводилося із залученням методів семантичного, компонентного, лінгвокультурологічного й кількісного аналізу, методу аналізу словникових дефініцій, описового та порівняльного методів.

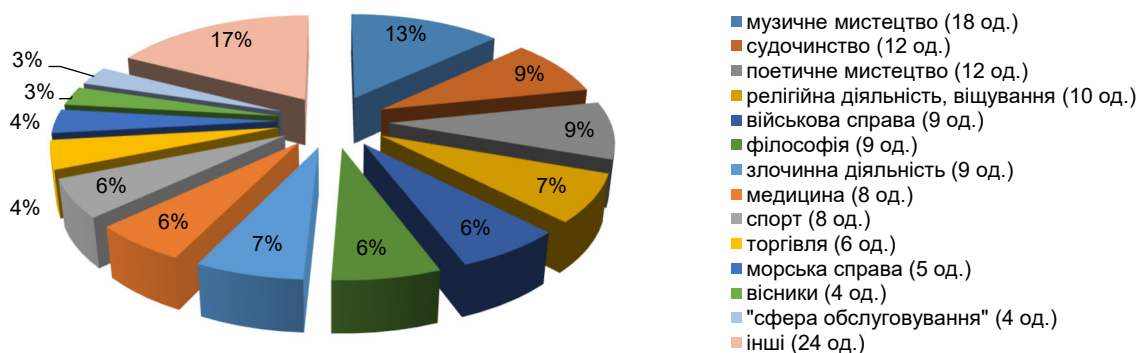

Рис 1. Представленість видів (професійної) діяльності у давньогрецьких пареміях

Серед 18 ФО, у яких згадується професія музики, переважна більшість має негативну конотацію (15 ФО, що становить 83 %). Зокрема, у ФО з негативною конотацією зустрічаються імена Мосха, який прославився поганою грою на кифарі, а також тим, що співав не переводячи ди-хання (Μόσχος ᾄδων Βοιωτίων *Мосх, що співає по-беотійськи*), і Херида, фіванського музиканта, який славився своєю невмілою грою (Χαίρις ᾄδων ὄρειον *Херид, який бере високої ноти*). Низький соціальний статус музик засвідчено у ФО Κόννου θρήον *Рішення Конна* (про людину або річ, які нічого не варті; Конн – кифаред, який навчав музики Сократа). Метафоричного значення "в'ялість, розманіженість, надмірна жіночність" набуває вислів Ἀγαθώνειος αἰληγῆς *Гра Агафонія*, адже саме цим "прославився" авлет Агафоній, за що часто висміювався у комедіях.

У ФО також вербалізуються певні стереотипні уявлення про музик із різних міст і регіонів. Так, на позначення жадібних людей використовується вислів Ἀσπένδιος κίθαριστής *Аспендійський кифарист*; втіленням нечесності та продажних свідчень на суді став тенеодський авлет (Τενέδιος αἰληγῆς); люди, які забагато говорять, порівнювалися з аравійськими авлетами (Ἀράβιος αἰληγῆς), які, за переказами, грають за драхму, а припиняють – за чотири, що стало також джерелом ФО Δραχμῆς μὲν αἰλεῖν, τετάρων δὲ παύεσθαι *За драхму грати на сопілці, за чотири припиняти* з таким самим значенням. Надмірність слів асоціювалася зі звуками музичних інструментів: Βλίπυρι καὶ σκινδαψός *Дзенькання та скіндапс* (скіндапс – чотириструнний музичний інструмент).

У цілому ж життя музик змальовується як веселе і безтурботне (Αἰλητοῦ βίον ζῆν *Жити життям авлета* вживається у значенні "жити за рахунок інших"; Ἀεῖδειν τὰ Τέλλονος *Співати <лісні> Телліна* – у значенні "любити жартовувати", адже Теллін – авлет і поет – славився дуже вишуканими жартами), а їхня діяльність – як така, що нікому не шкодить, але й не приносить великої користі (Βίος ἐξηλημένος *Життя під звуку сопілки*, Αὐτὸς αὐτὸν αἰλεῖ *Сам для себе авлет* та Ἐαυτῷ ψάλλειν *Собі самому грати* – про тих, хто не приносить ніякої користі; Εἰς κενὸν κρούειν τὰς χορδὰς *Бити по струнах марно* –

Результати дослідження. Спектр професій і видів діяльності, представлених у пареміях, надзвичайно великий. Як видно на діаграмі (рис. 1), найвищу фразеологічну продуктивність мають лексеми семантичних підгруп "музичне мистецтво" (18 ФО), "судочинство" і "поетичне мистецтво" (по 12 ФО), релігійна діяльність і віщування (10 ФО); нижчу – "військова справа", "філософія" та "злочинна діяльність" (по 9 ФО), "медицина" і "спорт" (по 8 одиниць), "торгівля" (6 одиниць), "морська справа" (5 од.), "вісники" (4 од.) і деяких інших, представлених яких обмежується трьома й менше ФО.

про бідних та голодних кифаредів, а також метафорично про будь-яку нерезультативну діяльність; Εἰ θεροῦς ὦραις αὐλεῖς, χειμῶνος ὄρχου *Якщо ти граєш на флейті в літню пору, танцюй узимку* – про тих, хто марно витрачає час, а тому робить усе невчасно).

Було виявлено лише два вислови, у яких професія музики представлена в позитивному контексті. Із гарною та милозвучною грою асоціювалася Νεμέα αἰληγῆς *Немейська флейтистка*. Висока оцінка хорошої та якісної музики, яка приносить справжню насолоду слухачам, представлена у ФО Ἀγαθὸς ψάλτης, ἀγαθὸς ζωμποῖος *Хороший псалт – хороши кухар*, у якому задоволення від професійної гри музики на струнному інструменті порівнюється з насолодою від результатів роботи хорошого кухара.

У ФО давньогрецької мови об'єктивуються також певні стереотипні уявлення еллінів про суддів та учасників судових процесів (12 од.). Аналіз паремій показав, що у 50 % представники цієї професії отримують позитивну оцінку характеристики, зокрема, через мудрість і справедливість. Саме такими рисами уславилися Продик – дуже мудрий, розсудливий і справедливий суддя і діетет, що відображено у вислові Προδίκου σοφώτερος *Мудріший за Продика*, а також тенеодський судовий захисник (Τενέδιος συνήγορος – про справедливих, суворих і невмолимих). Про членів Ареопагу (давнього карного судилища в Афінах, засідання якого відбувалися на пагорбі Ареса) сформувався стереотипне уявлення не лише як про дуже справедливих, але й дуже мовчазних, що подекуди сприймалося як зверхність і гордовитість. Відтак згаду про них маємо у висловах Εἰς Ἄρειον πάγον ἐκρίθη *Було вирішено на Аресовому пагорбі* (про дуже справедливе рішення), Ἄρεοπαγίτης εἶναι *Бути ареопагітом* (про похмурих, мовчазних і гордовитих) та Ἀρεοπαγίτου στεγανώτερος *Мовчазніший за ареопагіта*. Об'єктивність і неупередженість асоціювалася з колегією з п'яти суддів, які судили комедіографів під час змагань: Ἐν πέντε κριτῶν γούνασι κείται *Лежить на колінах у п'яти суддів*.

Нерідко у ФО для вербалізації певних негативних характеристик і явищ метафорично використовується

позначення недоброчесного виконання суддями й учасниками судових процесів своїх обов'язків. Так, у негативному контексті представлено такі вади суддів та учасників судового процесу, як необ'єктивність, неухважність і нечуйність (Δύσκωφος δυσκώφω ἐκρίνετο, ὁ δὲ κριτὴς ἦν πολλῶ τοῦτων κωφότερος *Глухий звинувачував глухого, а суддя був за них набагато глухіший*; Ἄδικος δικαστὴς μεμολυσμένη συνείδησις *Несправедливий суддя – заплямоване сумління*), несвоєчасність та затримка у прийнятті рішення (Βουλείας δικάζει *Булій судить*: афінський суддя Булій так довго відкладав суд, що помер, так і не здійснивши його), надмірна сварливість і любов до судів і суперечок (Ἵπὲρ τὸν Ὑπέρβολον *Більше за Гіпербола*); наклепництво (Οὐκ ἔνεστι συκοφάντου δῆγγματος φάρμακον *Немає ліків від укусу сикофанта*: сикофант – людина, яка повідомляла судову владу про випадки незаконного вивезення з Аттики смокви або про те, що хтось зриває плоди зі священних смокв; у переносному значенні – наклепник).

Загальне ж (певною мірою іронічно-зневажливе) ставлення до суддів представлено у вислові Βακτηρία καὶ σὺρμα καὶ τριβώνιον *Суддівський жезл, постава та потертий плащ*, де перераховуються атрибути, які приписували афінським суддям.

Серед аналізованих фразеологізмів було виокремлено 12 ФО, у яких ідеться про поетів. Метафорично можуть вживатися самі антропоніми (Καλλιφάνω (Καλλιφάνης) називали дуже амбітних, оскільки поет Καλλιφάνω, використовуючи перші рядки із промов різних поетів й ораторів, укладав свої твори і виголошував їх перед неосвіченими, удаючи дуже розумного), опис творів (Καρκίνου ποιήματα *Вірші Каркіна* – про загадкові та незрозумілі висловлювання; Σοφοκλέους μέλη *Софоклові поеми* – про дуже приємні слова; Στρηϊχόρος Παλιψόδιον ἄδειν *Співати паліндію Стесихора* – говорити зовсім протилежно до попереднього за аналогією до вірша Стесихора, у якому він, на протизагаду до одного зі своїх попередніх творів, вихваляє Елену, дружину Менелая) або якісь особисті характеристики, пов'язані із професійною діяльністю (Οὐδὲν διοίσειν Χαίρεφώντος τὴν φύσιν *Зовні нічим не відрізнятися від Херефонта* – про блідих і худих, як трагедіограф Херефонт, який дуже схуд і змарнів через виснажливу нічну працю, і Κατπίνας ποιητὴς *Задимлений поет* – про тих, хто нічого видатного не створив, за аналогією до поета, який писав цілу ніч, однак безрезультатно).

Негативна оцінна характеристика діяльності поетів вербалізована також у висловах Ἦ ἐν τῷ ποιεῖν ἐξουσία *Поетична вільність* (про не зовсім правильний учинок; проводиться паралель із правом поета порушувати як норми загальноприйнятої літературної мови, так і канони розгортання сюжету з метою більшої художньої цінності, зокрема, переносити наголос для збереження ритму, змінювати рід іменника, реальний історичний факт тощо) та Πολλὰ ψεύδονται ἄοιδοί *Багато брешуть аеди* (про тих, хто заради вигоди говорить неправду).

У вислові Ὁ Ἰλιεύς τραυδοῦς ἐμίσησε *Мешканець Іліона найняв трагіків* згадка про трагічних поетів є вербалізатором чогось обтяжливого та неприємного, яким було би для мешканців Іліона (троянців) нагадування всіх тих лих, які вони пережили протягом Троянської війни і які згодом були описані в численних літературних творах.

Як показав аналіз цієї групи ФО, переважна більшість (67 %) репрезентує негативну оцінку характеристики діяльності поетів, що зумовлене непослідовністю чи нелогічністю їхніх висловлювань (вербалізується через характе-

ристику творів), надмірною захопленістю своєю працею (зазвичай безрезультатною), амбітністю та брехливістю.

Діяльність поетів пов'язують із Музами, що, звичайно, має позитивну конотацію. Зокрема, такий зв'язок представлено у висловах Μουσῶν δρῖνθες *Птахи муз* (про поетів, які декламують свої вірші), Μουσῶν ἐπὶ θύρας ἀφικνεῖσθαι *Наближатися до воріт муз* (тобто присвятити себе поезії) та Ἐγκαθεζόμενοι τρίποδι Μουσῶν *Ті, хто сидить біля тринози муз* (про вправних у словах).

Як засвідчує аналіз паремій, ставлення еллінів до жерців, провидців та учасників різних релігійних дійств теж було неоднозначним (10 од.). Найбільш цінувалися, звичайно, провидці, віщування яких були правдивими (Μάντις γ' ἄριστος, ὅστις εἰκάζει καλῶς *Найкращий провидець той, хто віщує добре*). Беззаперечно позитивну оцінку має Піфія, адже вона завжди говорить правду; звідси – вживання ФО Ἐκ τοῦ τρίποδος *Із тринози* (про тих, хто вмовить правду, за аналогією до священної тринози в Дельфах, сидячи на якій пророкувала Піфія). Погані провидці згадуються для об'єктивної неналежного виконання професійних обов'язків (Κοσκίνω μαντεύεσθαι *Пророкувати решетом*, Ἄρουραία μάντις *Сільська провидиця*). Уособленням недоторканності та священності в позитивному значенні були провидці, які йшли перед фалангою; однак іронічна згадка про них зустрічається в негативному контексті у вислові Πάρεξ τὸν μάντιν *Облиш провидця*.

У позитивному ключі змальовуються також учасники теорії – релігійного священного посольства, яке щороку споряджалося з Афін до берегів Делосу для участі у святах та іграх. Емоційно-оцінна характеристика учасників такого посольства вербалізується у вислові Ἄδειν ὡσπερ εἰς Δῆλον πλέων *Співати, ніби пливучи у Делос*, який вживається у значенні "безтурботно та із задоволенням жити". Ваханок елліни вважали сумними та мовчазними; звідси вживання ФО Βάκχης τρόπον *Як вакханка* у відповідному значенні.

Яскраво негативну оцінку у пареміях отримують жерці Кибели, ім'я яких стало синонімом шарлатанів (зокрема, таке значення має вислів Μητραγύρτης εἶναι *Бути жерцем Кибели*), а також прислужники, які стояли біля вівтаря під час жертвоприношень (вислів Βῶμαξ εἶναι καὶ Βωμολόχος *Бути вівтариком і тим, хто стоїть біля вівтаря* вживається на позначення нищих людей за аналогією до прислужників, які забирають жертвовні речі з вівтарів раніше, ніж вони принесуть користь; сама лексема ὁ / ἡ βωμολόχος *той, хто стоїть біля вівтаря* має метафоричне значення "жебрак; блазень, кривляка"). Прецедентним стало також ім'я жерця Артеміди Мікса, яке вживається у вислові Βαβαί Μύξος *Ох і Мікс!* з негативною конотацією на позначення надто хвалькуватих.

Попри високу оцінку діяльності воїнів і стратегів (9 ФО), зокрема, у висловах Χεῖρ καὶ μάχηρα οὐ μίαιεται *Рука <працівника> та меч <воїна> не вимащуються*, Στρατηγῶι παρόντος πᾶσα ἀρχὴ παύσασθω *У присутності стратега нехай припиниться всяка влада* та Ἴππάρχων τίνας *Дощечка гіппархів* (про тих, хто справедливо карає порушників, як гіппархи, які на дощечках записували імена воїнів-порушників встановленого порядку), усе ж діяльність військових неодноразово представлена у ФО в негативному контексті. Так, у вислові Πολλοὶ στρατηγῶι τὴν Καρίαν ἀπώλεσαν *Велика кількість полководців зугубила Карію* засуджується незлагодженість дій полководців. Нехтування обов'язками метафорично вербалізоване у вислові Λιπέῖν τὴν τάξιν *Залишити загін*, а життєві негаразди – у вислові

Στιβίδες Φορμίωνος *Солома Форміона*, адже Форміон, полководець початку Пелопоннеської війни, був відомий своєю стриманістю (спав на соломі), суворістю та серйозністю. Негативну оцінку отримує також зовнішній вигляд воїнів, опис якого використовується для метафоричної об'єктивації неосвіченості, брутальності та невихованості; таке значення мають, зокрема, вислови Λόχμηυ πολλήν φορεῖν *Носити великі зарости* (за аналогією до воїнів із густим і скуйовдженим волоссям) і Κιλίκιοι στρατηγῶι *Кілікійські полководці*. Прецедентним стало для еллінів ім'я наварха Мандрона: вислів Ἐγύνετο καὶ Μάνδρωνι σικίνη αὔξ *І в Мандрона був корабель зі смокви* вживається стосовно тих, хто несподівано та незаслужено отримує якісь блага у житті, і ще й хизується цим (Мандрона обрали навархом, хоча він не був гідним цієї посади; "корабель зі смокви" – дуже дешевий та поганий).

Згадка про видатних філософів (9 од.) імпліцитно чи експліцитно представлена у висловах, які характеризують розумові здібності людини, причому переважно – про незначні розумові здібності: згадка про видатних філософів служить лише контрастним тлом для підкреслення глупоти об'єктів номінації. Так, у вислові Ἀνθρωπος Θαλῆς *Людина Фалес*, який має значення "нерозумний", ім'я Фалеса – наймудрішого із семи мудреців – вживається в іронічному контексті. Погане виховання осміюється у вислові Οὐδὲ τῶν τὰ Πυθαγόρου μυθολογούντων ἀκούσαι *Ти не чув навіть тих, хто переповідав <слова> Піфагора*. Позитивну конотацію має фразеологізм Ἀκαδημῆθεν ἦκειν *Іти з Академії*, який вживається метафорично на позначення мудрих і порядних людей, якими, відповідно до закладеного у ФО значення, були ті, хто йшов з Академії – філософської школи Платона.

До інших рис характеру філософів, які репрезентовано у ФО, належить мовчазність: Σιωπηλότερος εἶναι τῶν Πυθαγόρα τελεσθέντων *Бути мовчазнішим за тих, хто належить до школи Піфагора* (у школі Піфагора учні повинні були мовчати протягом п'яти років).

Із протилежною оцінною конотацією в паремійному фонді давньогрецької мови показано представників кінчної школи на Кіносаргу – пагорбі в Афінах із гімнасієм, у якому навчав кінік Антисфен. Вислів Εἰς Κυνόσαρες *На Кіносарг* метафорично вживається на позначення нахабства й насильства. Негативну оцінку в пареміях також отримують софісти, здібності яких не відповідають тому виду діяльності, який вони провадять: Μισῶ σοφιστήν, ὅστις οὐχ αὐτῷ σοφός *Ненавиджу софіста, який сам не розумний*.

Бідність філософів також була певним стереотипом. Тому й зустрічаємо в такому контексті імена Платона та Ксенократа, зокрема, у висловах Οἱ Πλάτωνος φθειρὲς *Платонові воші* (про бідних), Τὸ Ξενοκράτους τυρίον *Сир Ксенократа* (філософ Ксенократ був надзвичайно ощадливим, тому часто тримав їжу, доки вона не починала псуватися), Λόγουσιν Ἐρμόδωρος ἐμτορεῖται *Торгує словами Гермодор* (слухач школи Платона Гермодор був настільки бідним, що, прибувши на Сицилію, продавав висловлювання свого вчителя).

Серед ФО, у яких репрезентовано емоційно-оцінну характеристику професій і видів діяльності, було виокремлено групу паремій, у яких згадуються злодії та грабіжники (9 од.). Як показав семантичний аналіз зазначених паремій, усі вони мають негативно-іронічну конотацію. Так, часто висміюється невідповідність їхніх вчинків тому роду занять, яким вони займаються: Οἱ φῶρες τὴν βοήν προσεῦκαλοῦσιν *Крадії звинувачують*, Οἱ φῶρες τὴν βοήν δεδοῖκασιν *Злодії крику злякалися*, Ἴερόσυλος θεοσεβεῖ

Грабіжник храмів шанує богів (про крадіїв, які здійснюють гарні жертвоприношення богам). Прецедентними стали імена Термера (розбивав голови своїм жертвам і таким чином і сам загинув від руки Геракла), Ореста (грабував, удаючи божевілля) та Памфіла (афінський державний діяч, який викрав частину народних грошей), представлені, зокрема, у висловах Τερμέρια κακὰ *Термерові нещастя*, Ὁρέστης ἐν ὄρεσι διαϊτώμενος *Орест, що мешкає в горах* і Παμφίλου νοσφισμός *Памфілове розкрадання*. Негативну конотацію мають також вислови, у яких вербалізовано стереотипні уявлення еллінів про злодіїв – представників різних етносів: Ἀργεῖοι φῶρες *Аргівські крадії* (про нечестивих, ницих і підлих; аргів'ян висміювали через злодійкуватість) та Λυδὸς τὴν θύραν ἔκλεισε *Лідієць зачинив двері* (про нерозумних крадіїв). У негативному світлі представлено злодіїв також у вислові, де проводиться паралель між ними та вовками: Ἐγνώ δὲ φῶρ τε φῶρα καὶ λύκος λύκων *Упізнав злодій злодія, а вовк вовка*, адже і сам вовк асоціювався з нечестивим, грабіжницьким способом життя.

Контекст, у якому у висловах вживаються лексеми, пов'язані з роботою лікарів (8 од.), загалом позитивний або нейтральний (зокрема, Ψυχῆς ἰατρῆον *Лікарня для душі* – напис над входом в Александрійську бібліотеку; Ψυχῆς νοσοῦσης εἰσὶν ἰατροῖ λόγοι *Коли душа хвора, ліками є слова*; Οἱ ὑγιαίνοντες ἐν ἰατρείῳ οὐ παραγίγνονται *Здорові не потребують лікаря*; Ἀντὶ χαρίεντος ἰατροῦ κακὸς ποιητῆς καλεῖσθαι ἐπιθυμεῖν *Замість освіченого лікаря хотіти називатися поганим поетом* – про тих, хто береться робити те, у чому не має навичок, як відомий своєю лікарською майстерністю Періандр, який писав надзвичайно погані поеми). Однак трапляються вислови із яскраво негативною оцінкою. Так, поганий і недосвідчений лікар Акесій, який так лікував, що ставало ще гірше, увійшов у приказку Ἀκεσίας ἰάσατο *Акесій лікує*, яка вживається у значенні "справи погіршуються". Засуджуються також неузгодженість або неадекватність дій у роботі лікарів (Πολλοὶ ἰατροῖ βασιλέα ἀπώλεσαν *Велика кількість лікарів згубила царя*), а також Ἄλλων ἰατρός, αὐτὸς ἔλκεσι βρούων *Інших лікує, а сам весь у виразках*). Метафоричного переосмислення зазнає також іменник ἡ μήλη *хірургічний зонд* у вислові Κατὰ μήλην *За зондом*, який вживається на позначення непевних здогадок і припущень (за аналогією до руху зонду, який вводиться лікарями через горло, але ніхто не бачить, що з ним відбувається далі).

З огляду на ту роль, яку виконували в житті стародавніх греків ігри та спортивні змагання, у ФО часто використовуються "спортивні" метафори (8 ФО). Згадуються як імена видатних спортсменів (Бута, Геракліта Перинейського, Калліпіда), так і певні атрибути спортивних змагань (причому як у позитивному так і в негативному контексті). Так, прецедентним стало ім'я атлета Бута, який здобув собі погану репутацію й негативну оцінку через недалекий розум (Βούθος περιφοῖτ᾽ *Бут блукає*). Швидкість бігунів Геракліта Перинейського та Калліпіда є основою метафоричного перенесення у висловах Ὅστων ὁ τόκος Ἠρακλείτῳ Περιναίῳ τρέχει *Швидше відсотки набігають, аніж Геракліт Перинейський* і Καλλιππίδης τρέχει *Калліпід біжить* (про тих, хто збирається багато зробити, але нічого не робить, як Калліпід, який cursitare ac ne cubiti quidem mensuram progredi [Suet. Tib. 38] "біжить і біжить, та все ні на лікоть не просується"). Вислів Κάτθανε, Διαγόρα, οὐ καὶ ἐς Ὀλυμπόν ἀναβήσῃ *Помри, Діагоре, бо не можеш навіть на Олімп піднятися* пов'язують із Діагором – видатним спортсменом, переможцем 79-х Олімпійських ігор: він помер саме

через ці слова, які виголосила юрба, коли сини (Акусилаї – переможець у боксі, і Дамагет – переможець у панкратионі) несли його через увесь стадіон, піднявши на плечі.

Метафоричного переосмислення у ФО набувають також певні дії й ритуали, які супроводжують змагання. Так, позитивної конотації набувають вислови *Περιαγειρόμενος φύλλοις βάλλεται καὶ ἄνθεσιν Атлету кидають листя та квіти*, *Νεμέας σέλινα Νεμεΐσκα селера* (переможців у Немеїських іграх нагороджували вінками з селери) і *Χρυσοῦς ἐν Ὀλυμπίοις στῆθι Золотим на Олімпійських <іграх> ставай* (про успішні справи, які заслуговують найвищої похвали). Яскраво негативне забарвлення має лише вислів *Μόνος θέων ἕκράτει Один біжучи переміг*, який вживається стосовно задоволених собою через нібито доведenu власну правоту, хоча ніхто не говорив нічого проти.

Яскраво негативне забарвлення мають вислови, у яких згадуються торговці та податківці (6 од.), причому деякі характеристики й ознаки окреслюються як притаманні представникам цих професій із певних регіонів. Зокрема, лексеми на позначення цього виду діяльності використовуються для метафоричної репрезентації надмірної жіночності й манірності (таке значення мають вислови *Ἀκροκορινθία ἔοικας χοιροπωλήσειν Тобі личить продавати свиней в Акрокоринфі* та *Λυδὸς κατηλέυει Λιδίεϋς торгує*), бездіяльності та байдужості (вислів *Ἄλας ἄψων καθεύδειν Спати, везучи сіль пов'язують із переказом про торговця, який заснув на кораблі, наповненому сіллю, і не прокинувся навіть тоді, коли у трюм набралася вода і, відповідно, уся сіль розчинилася*), а також корисливості (*Ἀπὸ катаδουμένης λαβεῖν κέρδος І з потопельника мати прибуток*, *Ἀπὸ νεκρῶν φορολογεῖν Збирати податки з померлих*, *Ἐκ βορβόρου φορολογεῖν Брати податки з болота*).

У пареміях переважно негативна характеристика дається веслярам (5 ФО). Вони асоціюються в еллінській етносвідомості з найнижчим прошарком суспільства, що відображено у ФО *Νερτέρρα προσημένος κώπη Який сидить на нижньому веслі* (про найнижчі суспільні щаблі) та *Ἀπὸ κώπης ἐπὶ βῆμα Від весла до трибуни* (про зміну становища від гіршого до кращого). Про грубих і невихованих говорили *Ἐν νηυσὶν τετραμμένος Вихований на кораблях*. З іншого боку, позитивно оцінюється порядок, у якому зберігається спорядження на кораблі (*Κατὰ ναῦν Як на кораблі* вживається на позначення чогось розташованого у порядку та правильно). Високо цінується також майстерність керманічів, що відображено у ФО *Οὐ παντὸς ἀνδρὸς ἐξ Κόρινθον ἔσθ' ὁ πλοῦς Не кожному чоловіку пливати в Коринф* (у Коринфі був дуже незручний порт).

Серед вісників (4 од.) найвищої позитивної оцінки заслуговували лише ті, які приносили хороші новини (*Μέγα*

τοῖ ἄγγελος ἔσθλός У тебе надзвичайно хороший вісник; *Ἄγγελον ἔσθλὸν τιμὰν μεγίσταν πρᾶγματι παντὶ φέρειν Хороший вісник у будь-якій справі має найбільшу славу*); ті ж, які сповіщають погані новини, не засуджувалися (*Πρέσβυς οὐ τύπτεται οὐδὲ ὑβρίζεται Посланця не б'ють і не чинять ніякого насильства над ним*). Негативний стереотип сформувався лише стосовно аравійських вісників (*Ἀράβιος ἄγγελος*), які стали синонімом надто балакучих.

У негативному контексті згадуються представники тих професій, які можна умовно об'єднати назвою "сфера обслуговування" (4 од.): виночерпій, служник у лазні, перукар та садівник. Їхні назви використовуються для метафоричної вербалізації глупоти (*Πολλάκι καὶ κητωρὸς ἀνὴρ μάλα καίριον εἶπεν Часом і садівник скаже щось доречне*), надмірної балакучості (*Ἄτ' οἰνοχοέως σπτάσον Спитай у виночерпія*, *Γλῶσσα γὰρ οἰκεῖ ὅπου ὁ κουρεῦς Язык мешкає там, де перукар*) та надмірної метушливості (*Βαλανεύς εἶναι Бути служником у лазні* у значенні "метушливо робити багато справ і всюди пхати свого носа").

Висновки. Семантичний аналіз давньогрецьких ФО показав, що найбільшою мірою вербалізовано емоційно-оцінну характеристику музик, суддів, поетів, воїнів, філософів, згодіїв, лікарів і спортсменів. Власне, самі лексеми – назви осіб за видом діяльності чи професійною приналежністю, не маючи емоційно-оцінної семантики, у складі ФО репрезентують соціально закріплену оцінку чи певні соціальні стереотипні уявлення, зумовлені попереднім історичним досвідом і культурними передумовами.

Кількісний аналіз показників емоційно-оцінної характеристики представників різних професій у давньогрецьких ФО показав значну перевагу ФО з негативною оцінкою конотацією (рис. 2). Це є свого роду фразеологічною універсалією, яка характерна і для інших груп ФО давньогрецької мови (пор., наприклад, [4; 5; 6]), а також для фразеологічних систем інших мов (див. дослідження Т. А. Новицької, А. М. Гарифуліної), що, на думку А. М. Гарифуліної, "може пояснюватися більшою диференційованістю негативних емоцій, більш гострою емоційною та мовно-мисленневою реакцією людей саме на негативні явища" [2].

Як показав семантичний і лінгвокультурологічний аналіз досліджуваних паремій, об'єктом емоційно-оцінної характеристики давніми еллінами найчастіше було ставлення суб'єктів до діяльності та, відповідно, якість виконання роботи представниками тих чи інших професій (30 %) (рис. 3). Меншою мірою в пареміях відображено певне стереотипне, сформоване у суспільній свідомості давніх еллінів, уявлення про соціальну роль, соціальний статус представників певних професій (18 %) і їхню користь для суспільства (7 %).

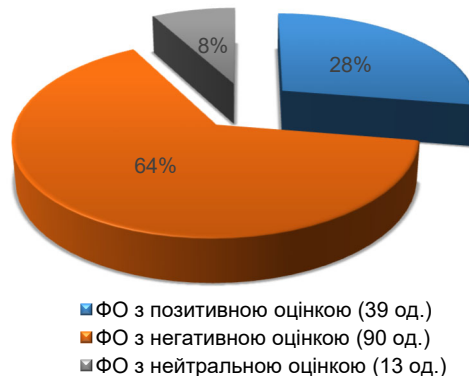

Рис. 2. Співвідношення ФО за типом емоційно-оцінної характеристики

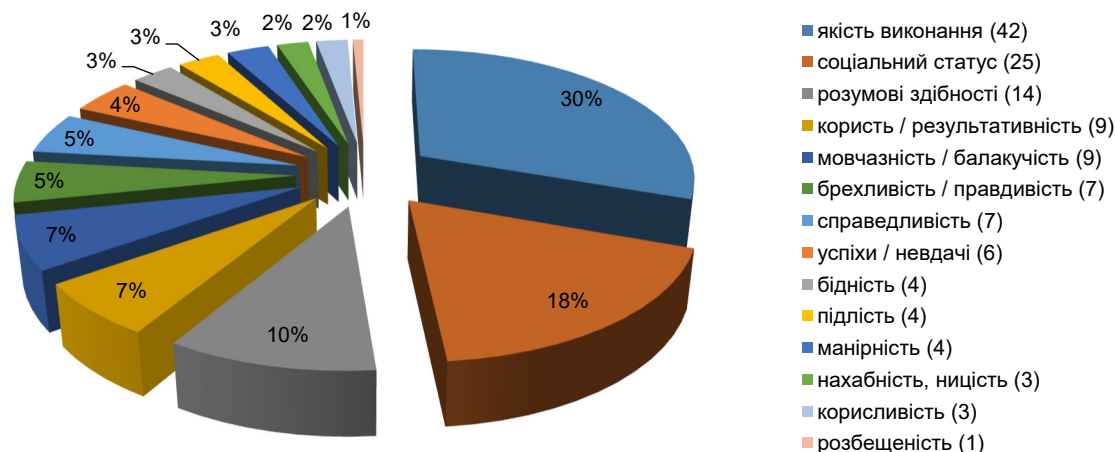

Рис. 3. Об'єкт емоційно-оцінної характеристики

Особистісні характеристики, які були притаманні чи приписувалися представникам тих чи інших професій і видів діяльності, зумовили метафоричне використання назв цих професій чи антропонімів їхніх найвидатніших представників у багатьох ФО на позначення розумових здібностей і (не)освіченості (10 %); мовчазності (= гордовитості) чи балакучості (7 %); брехливості чи правдивості (5 %); почуття справедливості (5 %); а також (значно меншою мірою) надмірної манірності, розманіженості, непевності; корисливості; амбітності та хвалькуватості; боягузтва; жадібності й розбещеності; підлості, нахабності та ницості.

Список використаних джерел

1. Баран Я. А. Фразеологія: знакові величини / Я. А. Баран та ін. – Вінниця : Нова Книга, 2008.
2. Гарифулліна А. М. Фразеологические единицы, выражающие эмоции и чувства человека, в турецком и английском языках / А. М. Гарифулліна. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/178788.html>
3. Жукова И. Н. Словарь терминов межкультурной коммуникации / под ред. М. Г. Лебедко и З. Г. Прошиной / И. Н. Жукова. – М. : Флинта : Наука, 2013.
4. Лазер-Паньків О. В. Давньогрецькі емотивні приказки: структурно-семантичний аналіз / О. В. Лазер-Паньків // *Studia linguistica* : 36. наук. праць. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2011. – Vol. V (II). – С. 105–110.
5. Лазер-Паньків О. В. Етнокультурна специфіка семантики давньогрецьких фразеологізмів із компонентом собака / О. В. Лазер-Паньків // Семантика мови і тексту : Матеріали XI Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2012 р.). – Ів.-Фр. : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. – С. 307–309.
6. Лазер-Паньків О. В. Структурно-семантичний аналіз давньогрецьких фразеологізмів із компонентом-орнітонімом / О. В. Лазер-Паньків // *Studia linguistica* : 36. наук. праць. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2012. – Vol. VI (I). – С. 259–264.
7. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие / В. А. Маслова. – М. : Academia, 2001. – Электронный ресурс. – Режим доступа: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/maslova/04.php
8. Недосека А. М. Аксиологічні характеристики фразеологізмів в англomовному художньому дискурсі / А. М. Недосека, Ю. В. Косенко // Філологічні трактати. – 2015. – Т. 7. – № 3. – С. 74–81. – Электронный ресурс. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Filtr_2015_7_3_12
9. Verboven K. Attitudes to work and workers in classical Greece and Rome (Reflections on Catharina Lis and Hugo Soly, Worthy efforts: attitudes towards work and workers in pre-industrial Europe. – Leiden and Boston: Brill, 2012. – 664 p.) // TSEG. – 2014. – Vol. 11. – № 1. – P. 67–87.

Джерела ілюстративного матеріалу

10. Дворецкий И. Х. Древнегреческо-русский словарь : в 2 т. / И. Х. Дворецкий. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1958.
11. Лазер-Паньків О. ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ : Давньогрецькі прислів'я та приказки : словник-довідник / О. Лазер-Паньків. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2015.
12. Bibliotheca augustana. – URL: http://www.hs-augsburg.de/~harsch/graeca/Chronologia/S_post15/Apostolios/apo_pa01.html

13. Corpus paroemiographorum graecorum / Eds. E.L. a Leutsch, F. G. Schneidewin. – T. I-II. – Gottingae, 1839–1851.

14. Index adagiorum Graecorum. – URL: <http://jvpoll.home.xs4all.nl/back/Web/adaggr.htm>

References

1. Baran, Ya. A., Zymomria, M. I., Bilous, O. M., Zymomria, I. M. (2008). *Frazeolohiia: znakovi velychyny* [Phraseology: Sign values]. Vinnytsia: Nova Knyha. (In Ukr.).
2. Garifullina, A. M. (2005). *Frazeologicheskie edinicy, vyrazhajushhie jemocii i chuvstva cheloveka, v tureckom i anglijskom jazykah* [Phraseological units expressing human emotions and feelings in Turkish and English]. Retrieved from <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/178788.html> (In Russ.).
3. Zhukova, I. N. (2013). *Slovar' terminov mezhdkul'turnoj kommunikacii* [Glossary of the intercultural communication terms]. Eds. M. G. Lebed'ko, Z. G. Proshina. Moscow: Flinta : Nauka. (In Russ.).
4. Lazer-Pankiv, O. V. (2011). Davnohretski emotyvni prykazky: struktorno-semantychnyi analiz [Ancient Greek emotive proverbs: structural and semantic analysis]. *Studia linguistica*, V (II), pp. 105–110. (In Ukr.).
5. Lazer-Pankiv, O. V. (2012a). Etnokulturna spetsyfika semantyny davnohretskykh frazeolohizmiv iz komponentom sobaka [Ethnocultural specificity of the ancient Greek proverbs' with the component dog semantics]. In *Semantyka movy i tekstu* (pp. 307–309). Ivano-Frankivsk. (In Ukr.).
6. Lazer-Pankiv, O. V. (2012b). Struktorno-semantychnyi analiz davnohretskykh frazeolohizmiv iz komponentom-ornitonimom [Structural and semantic analysis of the ancient Greek proverbs with the component ornithonym]. *Studia linguistica*, VI (I), pp. 259–264. (In Ukr.).
7. Maslova, V. A. (2001). *Lingvokul'turologija* [Linguoculturology]. Moscow: Academia. Retrieved from https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/maslova/04.php (In Russ.).
8. Nedoseka, A. M., Kosenko, J. V. (2015). Aksiologichni kharakterystyky frazeolohizmiv v anhlo-movnomu khudozhnomu dyskursi [Axiological Features of Phraseologisms in English Literary Discourse]. *Filolohichni traktaty*, 7(3), pp. 74–81. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Filtr_2015_7_3_12 (In Ukr.).
9. Verboven, K. (2014). Attitudes to work and workers in classical Greece and Rome (Reflections on Catharina Lis and Hugo Soly, Worthy efforts: attitudes towards work and workers in pre-industrial Europe. Leiden and Boston: Brill. 664 p.). *TSEG*, 11(1), pp. 67–87.

Sources of illustrative material

10. Dvoreckij I., H. (1958). *Drevnegrechesko-russkij slovar'* [Ancient Greek-Russian vocabulary]. V 1-2. Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovaraj. (In Russ.).
11. Lazer-Pankiv, O. (2015). ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ : Davnohretski pryslivia ta prykazky : slovnyk-dovidnyk [ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ : Ancient Greek proverbs and sayings]. Kyiv: VPC "Kyivskyj universytet". (In Ukr.).
12. Bibliotheca augustana. Retrieved from http://www.hs-augsburg.de/~harsch/graeca/Chronologia/S_post15/Apostolios/apo_pa01.html
13. Corpus paroemiographorum graecorum. (1839–1851). Eds. E.L. a Leutsch, F. G. Schneidewin. T. I-II. Gottingae.
14. Index adagiorum Graecorum. Retrieved from <http://jvpoll.home.xs4all.nl/back/Web/adaggr.htm>

Надійшла до редколегії 21.04.22

Olesia Lazer-Pankiv, PhD in Philology, Associate Professor
ORCID: 0000-0001-5281-5816
e-mail: o.lazer-pankiv@knu.ua

Nataliia Korolova, PhD in Philology, Associate Professor
ORCID: 0000-0001-5014-5302,
e-mail: n.koroliova@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

EMOTIONAL AND EVALUATION CHARACTERISTICS OF PROFESSIONS AND TYPES OF ACTIVITY IN ANCIENT GREEK PROVERBS

The results of ancient Greek phraseological units study, which represent the emotional and evaluative characteristics of different professions and activities by ancient Greeks, are presented. 138 ancient Greek phraseological units were analyzed, which include lexemes of the semantic field "professions and activities" (in particular, those that denote the object, result, tool, place of (professional) activity, as well as people's proper names – representatives of a profession that have become a precedent). The lexemes of the semantic subgroups "musical art", "judiciary", "poetic art" have been found to have the highest phraseological productivity, "military affairs", "philosophy", "criminal activity", "medicine" and "sports" have the lowest one. It is important to emphasize that the core lexemes in the analyzed proverbs do not have an evaluative component in their semantics, but in the structure of phraseological units represent a socially fixed assessment or certain social stereotypes due to previous historical experience and cultural preconditions. Quite often stereotypical ideas of the ancient Greek linguistic and cultural community about the representatives of a certain profession or type of activity and their assessment depending on their place of residence or origin are verbalized in phraseological units. Quantitative analysis of phraseological units by type of axiological component revealed a significant advantage of proverbs with a negative connotation over positively or neutrally marked units. Professions and activities in the ancient Greek proverbs are evaluated in two aspects: the relationship between the subject and activity (matching skills, abilities of the subject of activity, effectiveness and benefit to society from the work performed) and personal characteristics of the subject of activity those that are associated in ethnic consciousness with representatives of certain professions and activities, that affect the quality and performance of work (such as mental abilities, taciturnity, truthfulness, ambition, greed, etc.).

Keywords: ancient Greek language, phraseological units, professions and types of activity, emotional and evaluative characteristics, positive / negative connotation.